



*Tauno Saarela*

*Tauno Saarela*

## Santeri Mäkelä vuoden 1918 jälkeen

“En tahdo sinulta salata, että olen kaiken aikaa ollut täällä pakkopaidassa. En päivääkään ole saanut olla oma itseni. Aina olen komennettuna saanut tehdä työtä. Ei mitään omaa tahtoa. Aina vaan komennus komennuksen perästä vuodesta vuoteen. En puhu nälästä ja kurjuudesta, jota kyllä olen saanut tarpeeksi kärsiä. Eihän nälkä ja kurjuus - ei edes nälkäkuolema ole mitään siihen verrattuna, että ihminen, yksilö, joka kuitenkin kaikesta huolimatta on persoonallinen olento, jolla on oma maailmansa, jolle sittenkin on kalleinta elämässä säilyttää oman sielunsa valtakunta vapaana, joutuu mitättömäksi nappulaksi äärettömän suuressa koneistossa, jota vieras, tuntematon käsi alati ruuvailee mielensä mukaan. Etpä kovinkaan mahtane ihmetellä, jos tällainen elämä lopulta - varsinkin meidän ijillämme - alkaa väsyttää.

....

Äärettömän monta kertaa minun on täytynyt täällä yhä uudestaan ja uudestaan arvioida kaikki elämänarvot, tutkia kaikki poliittiset virheet, eikä vähimmin kommunistisen puolueen tekemiset. Sitä analyysiä en minä luultavasti ole koskaan tilaisuudessa maailmalle julkaisemaan, mutta yhden asian minä tahdon sinulle avoimesti sanoa: ei minusta ryssää näy tulevan vaikka minut tervassa keitetäisiin ja ‘beznamaslassa’ (po. vesnamaslassa, TS) paistettaisiin. Olen näet liiaksi länsimainen ihminen. Ja siksi syntyy ja kasvaa päiväpäivältä yhä suurempi halu vapautua siitä pakkopaidasta, joka pusertaa kurkkuani, ahdistaa henkeäni. Tot-



### *Santeri Mäkelä vuoden 1918 jälkeen*

ta on kyllä, että kun katselen ympärilleni ei vapautumisen tiestä ole paljon tietoa. Suomeen en voi tulla. Siellä odottaa kiduttavat tutkinnot ja vankila. Yhden vain tiedän: joku muutos täytyy elämään tulla, jotakin täytyy tapahtua. Olen viime aikoina yhä useammin ajatellut päästä jonnekin Canadian erämaahan kuolemaan tuntemattoman kuoleman, jonnekin 'himlokin' juurelle. Tottapahan sielläkin sammal kasvaa luurangon ylle, ja vapautumistahan on sekin.”

Näin kirjoitti Santeri Mäkelä 27.7.1923 Pietarissa päivätyssä kirjeessä, joka oli osoitettu lankomiehelle. Kirje ei luultavasti koskaan päätenyt perille Suomeen - ainakin alkuperäinen versio on edelleen Skp:n arkistossa Moskovassa.<sup>1</sup> Siteerasin sitä kuitenkin pitkään, koska se kuvasi Neuvosto-Venäjälle paenneen miehen tuntoja. Siteerasin sitä myös siksi, että kirjeellä oli vaikutusta Santeri Mäkelän myöhempään elämään.

### *Epäilevä kommunisti*

Santeri Mäkelä puhui kirjeessään komennettuna olosta. Neuvosto-Venäjälle paettuaan hän ei silti touhunnut puna-armeijassa<sup>2</sup> vaan oli erilaisissa huolto- ja valistustehtävissä Pietarissa ja sen pohjoispuolella olevalla inkeriläisalueella: keväällä ja kesällä 1918 Mäkelä oli Pavlovskin kasarmille syntyneen ja myöhemmin Vasili-Ostrovskille siirtyneen pakolaiskodin muonituskomissaarina. Vuodenvaihteessa 1918-19 hän oli Pietarissa ilmestyneen Vapaus-lehden aputoimittajana. Ennen kesää 1923 hän ehti myös olla opettajana Pietarin keskikaupungin koulussa, Toksovon kansanopistossa, Rääpyvän karjanhoitoteknikumissa ja kansainvälisessä sotakoulussa.<sup>3</sup>

Santeri Mäkelä oli myös mukana, kun Neuvosto-Venäjälle paenneet suomalaiset sosiaalidemokraatit “loivat nahkansa” ja päättivät ryhtyä kommunisteiksi. Suomalaisen kommunistisen puolueen perustavassa kokouksessa elo-syyskuun vaihteessa 1918 ja sitä edeltäneessä suomalaisten sosiaalidemokraattien neuvottelukokouk-



*Tauno Saarela*

nessa Santeri Mäkelä oli pääasiassa kuuntelijana. Sen sijaan hän lausui enemmän näkemyksiään tammi-helmikuun vaihteessa 1919 pidetyssä Skp:n konferenssissa. Ja nuo näkemykset osoittivat, ettei Santeri Mäkelä ollut ryhtynyt kommunistiksi aivan samalla lailla kuin monet muut.

Skp sanoutui perustavassa kokouksessaan irti työväenliikkeen vanhoista toimintamuodoista ja jatkoi samaa konferenssissa - siellä hyväksyttiin ns. kommunistinen vaalilippu, jossa kehoitettiin boikotoimaan helmikuulle 1919 määrättyjä eduskuntavaaleja. Irtisanoutumisen perustana oli usko välittömään vallankumoukseen - tai toive siitä.<sup>4</sup>

Santeri Mäkeläkin oli nahanluontia tehtäessä kannattanut vanhoista toimintamuodoista irtautumista.<sup>5</sup> Hänen nimensä ilmestyi myös kommunistisen vaalilipun alle, vaikka se oli hieman ristiriidassa Mäkelän kokouksessa käyttämien puheenvuorojen kanssa. Hän nimittäin arveli joulukuussa 1918 Suomessa pidettyjen kunnallisvaalien perusteella, että työväki ottaisi osaa vaaleihin. Hän jopa odotti, että syntyisi aika voimakas eduskuntaryhmä<sup>6</sup> - ja arveli aivan oikein.

Arvelut työväestön osallistumisesta vaaleihin osoittivat myös, että Santeri Mäkelä ei suhtautunut kovin optimistisesti uuteen vallankumoukseen Suomessa. Sen puhkeamistahan Skp odotti varsin pian ja sen odotus oli kommunistisen vaalilipun laatimisen perustana. Santeri Mäkelä piti sen sijaan ihmeenä, jos vallankumous puhkeaisi uudestaan heti verisen tappion jälkeen. Hän halusikin varotella, ettei vallankumoukseen lähtemistä arvioitaisi väärin. Siitä hän kritisoi myös tammikuussa 1918 aloitettua vallankumousyritystä.

Mäkelä arvosteli varsinkin Jukka Rahjan ja Lauri Letonmäen näkemyksiä, joiden mukaan sorron kasvu lisäisi Suomessa halua koston ja samalla myös vallankumousintoa. Mäkelän mielestä vallankumous ei syntynyt pelkästään kostonhalusta, ratkaise-vampaa olivat ulkoiset edellytykset. Niillä hän tarkoitti Skp:n poliittisten johtajien Kuusisen ja Sirolan tapaan vallankumouksen kehittymistä muualla, erityisesti Englannissa. Toisaalta Mäkelä halusi myös arvioitavan tilannetta ja tapahtumia Suomessa tarkemmin. Konferenssissa hän halusi varsinkin muistuttaa, että pienviljelijät eivät ol-



### *Santeri Mäkelä vuoden 1918 jälkeen*

leet vallankumouksen luotettava tuki vaan heidän parissaan oli edelleen tehtävä valistustyötä.<sup>7</sup>

Näillä hieman epäortodoksisilla näkemyksillä ei välttämättä ollut vaikutusta siihen, että Santeri Mäkelää ei sijoitettu Skp:n Suomeen suuntautuviin tehtäviin. Mäkelän sijoittuminen muualle osoitti pikemminkin, että Skp oli alkuvaiheissaan eristynyt Neuvosto-Venäjälle ja että puolueen toiminta koski ennen muuta siellä eläviä suomenkielisiä tai Neuvosto-Venäjän puolustamista.<sup>8</sup>

### *Talonpoikaisliikehdinnän järjestäjä*

Kirjeessään Santeri kaipasi muutosta. Sellainen tulikin. Mutta hän ei lähtenyt Kanadaan hemlokin juurelle kuolemaan - vaan tuli syyskuun lopulla 1923 Suomeen, jossa hän Helsingin lähelle majoittuneena viipyi seuraavaan kesään asti<sup>9</sup>. Kenties Santerin kirjoittama kirje vaikutti tähän ratkaisuun. Kenties se sai Skp:n tarramaan häneen lujemmin ja löytämään hänelle tekemistä.

Santeri Mäkelä palasi kotimaahansa suomalaisen kommunistisen liikkeen kannalta hankalassa tilanteessa: keväällä 1920 perustetun Suomen sosialistisen työväenpuolueen johto ja eduskuntaryhmä oli vangittu elokuun alussa, puolueen toiminta ja sen lehtien ilmestyminen estetty. Skp lähetti Suomeen henkilöitä järjestämään toimintaa uudelleen. Samaan olivat ryhtyneet Suomessa vangitsemissilta säilyneet.

Santerin tehtävät eivät kuitenkaan liittyneet suomalaisen kommunismin uudelleen organisoitumiseen vaan hänen toimikenttänään olivat talonpojat. Hänet lähetettiin syventämään maalaisliitossa ilmentynyttä erimielisyyttä ja synnyttämään itsenäistä talonpoikien liikehdintää. Jo Pietarissa hän ilmeisesti kirjoitti useampisivuisen lehtisen sitä varten.<sup>10</sup>

Kiinnostus talonpoikiin ei ollut uutta suomalaisen kommunismin toiminnassa. Sekä Suomessa että Neuvosto-Venäjällä olevat haarat olivat jo aiemmin puhuneet maakysymyksen tärkeydestä ja laatineet erilaisia asiakirjoja siitä. Uutta syksyllä 1923 oli kuitenkin asian voi-



*Tauno Saarela*

makas painotus - työläisten ja talonpoikien liitosta tuli keskeinen tavoite. Taustalla oli maailman kommunistisen liikkeen lisääntynyt kiinnostus, joka johti lokakuussa 1923 Punaisen talonpoikaisinternationaalien perustamiseen. Suomesta kantautuneet uutiset talonpoikien protesteista eivät vaikuttaneet samalla lailla Skp:n orientoitumiseen.<sup>11</sup>

Skp:n syksyllä 1923 laatimat suunnitelmat suuntautuivat aluksi kahtaalle: toisaalta tavoiteltiin pienviljelijäin ja maatyöläisten ammattiliittomaista organisoitumista, toisaalta yleisempää talonpoikien liikettä. Edellinen konkretisoitui tukena maaseututyöväen liitolle ja yrityksenä tehdä siitä vastapaino "gebhardilaiselle" Pienviljelijäin keskusliitolle ja sosiaalidemokraattien johtamalle Pienviljelijäin liitolle. Yleisempi talonpoikien liikehdinnän edistäminen jätti sen kuitenkin taustalle.<sup>12</sup> Varsinkin Moskovassa Kommunistisen internationaalien sihteerinä toimiva Otto Ville Kuusinen kiirehti syys-lokakuussa liikehdinnän synnyttämistä. Hän halusi miehiä Pohjanmaalle järjestämään talonpoikien kokouksia ja puhumaan niissä hallitusherroja, virkavaltaa, kapitalisteja ja herraspuolueitten johtajia ja maalaisliiton johtajia vastaan. Samalla kokouksissa piti pyrkiä synnyttämään talonpoikien omia järjestöjä ja päätös lehden perustamisesta. Kuusisella oli jopa nimikin lehdelle - *Maamiehen* tai *Kyntömiehen Nuija*.<sup>13</sup>

Rajan takana etsittiin lehdelle toimittajaakin. Sopivana pidettiin sellaista henkilöä, joka ei ollut kuulunut Sstp:hen tai Skp:hen. Kuusisen mielestä joku "Suojärven runoilevista talonpojista tai Pohjanmaan kirjoitustaitoinen talonpoika" kykenisi aloittamaan lehden.<sup>14</sup> Skp:n keskuskomitealla oli konkreettinen ehdokaskin:

"Vimpelissä olisi joku talollinen Rentolan poika, joka teidän olisi ehkä henkilöä valitessa ja etsiessä otettava huomioon."<sup>15</sup>

Skp:n yritys synnyttää jonkun väestöryhmän liikehdintää tai antaa siitä hyvin konkreettisia ohjeita ei ollut uutta: jo aiemmin puolue oli yrittänyt luoda työttömyyden tai veronmaksun aiheuttamasta tyytymättömyydestä vallankumouksellista liikehdintää. Sellaista ei ollut kuitenkaan syntynyt, vaan Suomessa liikkeisiin osallistuneet olivat



### *Santeri Mäkelä vuoden 1918 jälkeen*

tavoitelleet ennen muuta omia konkreettisia etujaan. Skp:ssakin oli havaittu, että liikkeet eivät kehittyisi vallankumoukseksi.<sup>16</sup>

Silti talonpoikaisliikchedinnän synnyttämistoilussa saattoi syksyllä 1923 elää toive vallankumouksen syntymisestä Suomessa. Kommunistisen internationaalin johto uskoi kesällä ja syksyllä 1923, että vallankumous Saksassa tapahtuisi pian. Muidenkin kommunististen puolueiden tuli valmistautua siihen. Kommunistisen internationaalin odotukset vaikuttivat ainakin Otto Ville Kuusisen innokkuuteen.

Santeri Mäkelä ei välttämättä intoillut samalla lailla. Hän saattoi ajatella, että vallankumous Suomessa oli kaukaisemman tulevaisuuden asia ja että liikehdinnällä pyrittiin ennen muuta parantamaan talonpoikien konkreettista tilannetta. Sen edistämiseen hän oli sopiva mies - hän oli jo vanhassa työväenliikkeessä tehnyt samaa.

Moniin Skp:laisiin nähden Santeri Mäkelällä oli myös toinen etu. Hän oli jo Skp:n konferenssissa talvella 1919 puolustanut pientilallisten tai muiden omalla ja perheensä työllä elantonsa hankkivien omistusoikeutta maahansa tai liikkeeseensä. Se ei ollut silloin vallitseva ajatus Skp:ssa, vaan puolue vaati kaiken yksityisomaisuuden lakkauttamista. Vasta syksyllä 1923 Skp hyväksyi periaatteen, että omalla työllään elävillä talonpojilla oli perinnöllinen omistusoikeus maahansa.<sup>17</sup> Julkisuuteen sen esitti selkeimmin Ruotsissa keväällä 1924 ilmestynyt Kullervo Mannerin kirjanen *Talonpoikaiskysymyksestä Suomessa*.<sup>18</sup>

Vallankumousta Saksassa - tai Suomessa - ei syntynyt. Työ talonpoikien parissa ei edistynyt muutenkaan niin kuin optimistiset Skp:n johtajat kuvittelivat - talonpoikien kokouksia ei pidetty, kyntömiesten nujia tai niitten lehtiä ei syntynyt, lehteä varten kiikaroidut henkilöt kieltäytyivät ottamasta heille varattuja tehtäviä.<sup>19</sup> Yhteyksiä ja yrityksiä toki oli, mutta Santeri Mäkelä ei ollut niissä kaikissa mukana - Pohjanmaalla talonpoikia jututtamassa kierteli Antti Ojala, Sstp:n entinen piirisihteeri, joka oli välttynyt vangitsemiselta.<sup>20</sup>

Santeri Mäkelän tehtäväksi Suomessa oli kaavailtu perustettavan talonpoikaislehden sisällöstä huolehtimisesta, vaikka vastaavaksi oli haluttu joku "tunkiolta haiskahtava nimi".<sup>21</sup> Kun lehteä ei syntynyt, Santeri joutui kirjoittamaan artikkelinsa ainoaan tuohon aikaan ilmestyneeseen suomalaisten kommunistien lehteen, helsinkiläiseen



*Tauno Saarela*

*Työväenjärjestöjen Tiedonantajaan.* Sen palstoilla ja mahdollisesti myös henkilökohtaisin keskusteluin hän yritti estää sosiaalidemokraattien johtaman Pienviljelijäin liiton ja gebhardilaisen Pienviljelijäin keskusliiton yhtymistä sekä todisteli talonpojille, ettei maalaisliitto ollut heidän puolueensa.<sup>22</sup> Heinäkuussa 1924 hän kuitenkin palasi Neuvosto-Venäjälle.

### *Talonpoikaisvalistaja*

Talonpoikaisasiat eivät sujuneet Suomessa aivan niin kuin Skp:n johtajat olivat ajatelleet. Silti he pitivät kysymystä jatkuvasti tärkeänä. Siksi Skp:n keskuskomitea mietti vuoden 1924 lopulla Santeri Mäkelän lähettämistä takaisin Suomeen, mutta varojen säästämiseksi ajatusta ei toteutettu.<sup>23</sup> Kielteistä ratkaisua saattoi pohjustaa myös se, ettei Santeri Mäkelän toimintaan oltu aivan tyytyväisiä. Varsinkin Suomessa olevat Skp:n Suomen byroon jäsenet katsoivat, ettei Mäkelästä ollut itsenäiseen organisointi- tai poliittiseen työhön. Jo edellissyksynä he olivat pitäneet häntä sopivampana julkiseen kuin salaiseen toimintaan ja pelänneet, että hän tulisi ilmi ”ryypyn takia”. Siksi he pitivät parempana, että Mäkelä kirjoittaisi artikkeleita talonpojista Suomeen rajan takana.<sup>24</sup> Tehtävä miellytti Santeria itseäänkin.<sup>25</sup> Se olikin hänen työnään pari seuraavaa vuotta.

Vuoden 1925 ensimmäisellä puoliskolla Santeri Mäkelä sai valmiiksi ainakin neljän Suomessa julkaistavaksi tarkoitetun kirjasen käsikirjoitukset - *Kirjoituksia Pohjanmaan talonpojille*, joka saattoi kulkea myös nimellä *Kirje Kyrönmaalta, Talonpoika tienhaarassa, Nuijasota* sekä *Kapinoiva talonpoika*, joista kolme viimeksi mainittua muodosti kokonaisuuden.<sup>26</sup> Samana vuonna Leningradissa ilmestyi lisäksi kirjanen *Jumalat ja jumalien palvelus* sekä pieni runokokoelma, jossa Santeri oli yksi kirjoittajista.<sup>27</sup>

Suomeen tarkoitetuista kirjoista erillisenä ilmestyi vain *Talonpoika tienhaarassa*, joka julkaistiin omakustanteena Viipurissa<sup>28</sup>. *Nuijasota*-kirjoituksen ensimmäinen osa ilmestyi helsinkiläisessä *Työväenjärjestöjen Tiedonantaja* -lehdessä ja loppuosat oululai-



### *Santeri Mäkelä vuoden 1918 jälkeen*

sessä *Pohjan Voimassa*.<sup>29</sup> Muita Santeri Mäkelän kirjasia saatettiin myös hyödyntää vasemmiston lehdissä.<sup>30</sup> Mahdollisesti ne ilmestyivät niissä Talonpoika-nimimerkillä. Sillä ja myös muilla maaseutuun tai maatyöhön viittavilla nimimerkeillä Santeri Mäkelä kirjoitti monta kymmentä, kenties yli sata talonpoikia mutta myös muita aiheita käsittelevää artikkelia vasemmistolehtiin.<sup>31</sup> Esimerkiksi oululaisen *Pohjan Voiman* pääkirjoituksissa Talonpoika esiintyi ajatuksineen vuoden 1925 aikana ainakin 40 kertaa.<sup>32</sup> Mutta Santeri Mäkelä saikin kesällä 1925 ohjeen kirjoittaa kaksi artikkelia viikossa.<sup>33</sup>

Jo käsikirjoitusten nimet vihjasivat, mistä Santeri Mäkelä kirjoitti. Tienhaara viittasi talonpoijan aseman muuttumiseen ja mutkistumiseen maailmansodan jälkeen ja sen myötä syntyneeseen epätoisuuteen, miten ja kenen kanssa talonpoikien tulisi toimia.<sup>34</sup> Kapinoiva puolestaan viittasi asenteeseen, jota Santerin mielestä tarvittiin suhteessa talonpoikien aikoinaan perustamaan puolueeseen, maalaisliittoon. Kapinoiminen oli hänen mielestään tarpeen, koska puolue oli joutunut suuromistajien ja virkamiesten käsiin. Uusi johto ei piitannut talonpoikien asioista vaan ajoi vain omia etujaan, vaikka verhosi ne puheissaan yleiseen etuun.<sup>35</sup>

Maalaisliiton piittaamattomuus talonpoikien asioista ja muuttuminen "hovipuolueeksi" näkyi Mäkelän mukaan siinä, että puolue ei ollut ajanut kunnollista maareformia: vuonna 1922 säädetyn lex Kallion tuloksena oli syntynyt vain "kituvia kääpiötiloja", joiden omistajia rasittivat korkeat lunastusmaksut ja verot. Santeri piti oikeutettuna sanoa, että "kättensä työllä elävä talonpoika on lakannut olemasta ihminen ja muuttunut veronmaksukoneeksi". Maalaisliiton välinpitämättömyys näkyi myös siinä, että se hyväksyi virkamiesten palkan korotukset mutta ei helpottanut rehupulaa potevien talonpoikien häntää keväällä ja kesällä 1926.<sup>36</sup>

Santeri Mäkelä moitti maalaisliiton johtoa myös yleisemmin suomalaisen yhteiskunnan luonteesta. Se oli osasyllinen Suomen militaristisuuteen - isänmaallisuutta mitattiin "sotakiihkoilun mittanauhalla". Maalaisliiton johdon synniksi lankesi myös se, että Suomessa ei voinut enää puhua "vapaamielisyydestä ja kansanvallasta". Kallion hallitus oli toimillaan Sstp:n kansanedustajien vangitsemi-





*Tauno Saarela*

seksi ja toiminnan estämiseksi häväissyt myös oikeuden.<sup>37</sup>

Santeri Mäkelä kritisoi muutenkin kirjoituksissaan erilaisia vallitsevia ajattelutapoja. Hän ei esimerkiksi voinut hyväksyä näkemystä, että “jokainen on oman onnensa seppä”, koska se löysi syyn talonpojan onnettomuuksiin pelkistä henkilökohtaisista puutteista ja riittämättömästä työn teosta.<sup>38</sup> Santerin pilkkakirves kalahteli myös puheisiin talonpoikien “vapaudesta” tai “itsenäisyydestä”. Veloin ja veroin yhteiskuntaan sidottu talonpoika ei voinut olla kumpaakaan. Santeri Mäkelästä oli myös väärin, että herrat hoitivat - tai sanoivat hoitavansa - talonpoikien asioita. Niitä oli hoidettava itse.<sup>39</sup>

Myös helmikuussa 1925 valmistunut *Nuijasota*-kirjoitus liittyi kamppailuun merkityksistä: Santeri Mäkelä halusi vastustaa kansalaissodan voittajien tulkintoja nuijasodasta. Kirjoitus sai ilmeisesti alkunsa kesällä 1924 Ilmajoen Santavuorelle pystytetystä nuijasodan muistomerkistä ja siellä vietetystä juhlasta. Ainakin Mäkelä aloitti kirjoituksensa viittauksella molempiin.<sup>40</sup> Ilmeisesti myös hänen runonsa *Jaakko Ilkan kirous* syntyi samojen juhlien innoittamana - se julkaistiin *Työväenjärjestöjen Tiedonantajassa* heti niiden jälkeen.<sup>41</sup>

Kommunistiksi hieman epäortodoksisesti Mäkelä viittasi evankeliumin lauseeseen, että pojat rakentavat patsaita niille profeetoille, jotka heidän isänsä tappoivat. Hän toisin sanoen kummeksui sitä, miten senhetkiset valtaapitävät olivat kyenneet tekemään valtaapitäviä vastaan kapinoineista nuijasotureista omia miehiään, esittämään heidät “porvarillisen yhteiskunnan kansallissankareina ja isänmaanmiehinä”. Hän ei halunnut hyväksyä, että nuijasota olisi ollut “kansallinen, suomalaisen rodun pyhä sota vierasta sortajaa vastaan”. Hänen mielestään nuijasota oli taloudellisista syistä syntynyttä luokkataistelua, jossa toisella puolen olivat köyhät talonpojat ja tilattomat, toisella puolen rikkaat.<sup>42</sup>

Vallitsevien katsomusten ja organisoitumismuotojen vastustaminen oli suomalaisen kommunismin keskeistä toimintaa. Suomen historian tapahtumat eivät kuitenkaan olleet - vuoden 1918 tapahtumia lukuun ottamatta - paljon esillä suomalaisen kommunismin kirjoituksissa. Santeri Mäkelä ei kuitenkaan ollut ainoa, jota nuijasota kiinnosti. Yrjö Sirola oli jo syksyllä 1923 puhunut nuijasota-kirjan tar-



### *Santeri Mäkelä vuoden 1918 jälkeen*

peellisuudesta ja tuki talvella 1925 julkaisemista: hän halusi saada Suomeen kirjan, joka “kumoaisi porvariston valhehistoriaa”.<sup>43</sup> Suomen puolella nuijasota-tulkintoja piti esillä varsinkin toinen Pohjanmaan mies, Vaasasta kotoisin ollut ja 1920-luvun puolivälissä Oulussa lehtimiehenä vaikuttanut Mauritz Rosenberg<sup>44</sup>. Sitoumustaan nuijamiehiin Rosenberg ilmaisi myös nimimerkeillään Pouttu ja Kontsa.<sup>45</sup>

#### *Toisarvoinen toimitsija?*

Vaikka Santeri Mäkelä oli vuodet 1923-26 Skp:n palveluksessa, häntä pidettiin hieman toisarvoisena työntekijänä. Hän ei esimerkiksi osallistunut Skp:n politbyroon talonpoikaisjaoston työhön, vaikka se valmisteli politbyroon päätöksiä suhtautumisesta talonpoikaiskysymykseen Suomessa. Häntä ei liioin kutsuttu Skp:n puoluekokoukseen tai keskuskomitean laajennettuihin istuntoihin, joissa Skp:n johto ja muutamat Suomesta tulleet toimihenkilöt keskustelivat myös talonpoikaiskysymyksistä. Politbyroo ei edes kirjannut toimintakertomuksiinsa, että Mäkelä oli Skp:n palveluksessa.<sup>46</sup>

Siihen oli tietenkin osittain käytännön syitä - Skp:n politbyroo majaili Moskovassa, Mäkelä Lempaalan Mäntysaaressa. Mutta ratkaisut kuvasivat myös Skp:n keskuskomitean ja politbyroon tapaa suojautua ja rajoittaa piiriään.

Etäisyydellä oli myös etunsa. Santeri pystyi ensiksikin kirjoittamaan lehtiartikkeleitaan varsin vapaasti. Joskus hän saattoi saada Moskovasta ohjeita aiheista, mutta useimmiten hän keksi ne lukemalla Suomen sanomalehtiä, erityisesti *Ilkkaa* ja *Maakansaa*.<sup>47</sup>

Toiseksi Skp:n johdosta kauempana olevaan mieheen ei tarttunut se hieman yksitoinen julistamistyyli, joka Skp:n johtoa ja monia nuorempia Suomessa olevia kommunisteja vaivasi ja joka oli seurausta läheisestä yhteydestä venäläisiin kommunisteihin ja Kommunistiseen internationaaliin.

Santeri Mäkelän kirjoituksissa näkyi sen sijaan selvemmin Suomen vanhan työväenliikkeen perinne: Santeri Mäkelä oli kriitikko,



*Tauno Saarela*

joka tarttui ongelmiin, jutteli yleisönsä kanssa kansanomaisia ja raamatullisia ilmaisuja käyttäen ja suostutteli siten lukijoita kannalleen. Kriitikkona Santeri Mäkelä kysyi - kysymysmerkki oli hänelle tavallisempi kuin huutomerkki. Santeri Mäkelä osasi myös pilkata itseään, mikä ei oikein sopinut totisille kommunisteille. Vanhassa työväenliikkeessä puhuteltiin vastapuoleksi leimattuja porvareitakin toisin: sen puheeseen sisältyi elementtejä, joilla vedottiin porvariston parhaisiin perinteisiin ja todisteltiin porvariston pettäneen ne.<sup>48</sup> Siksi Santerin kirjoituksia myös kaivattiin.<sup>49</sup>

Kaikki Santeri Mäkelän kirjoittamat artikkelit eivät kirjoittamisen vapaudesta huolimatta päätyneet Suomen lehtiin. Joulukuun alussa 1925 hän oli esimerkiksi laatinut avoimen kirjeen Santeri Alkiolle. Santeri kaavaili, että se julkaistaisiin *Työn Äänessä* Vaasassa. Hän piti henkilökohtaista vetoamusta mielenkiintoisena ja uskoi, että Etelä-Pohjanmaalla sitä lehteä "juoksutettaisiin talosta taloon".<sup>50</sup> Avoin kirje Santeri Alkiolle ei kuitenkaan ilmestynyt *Työn Äänessä*.<sup>51</sup>

Kirjoitustyyliin liittyvillä eroilla ei välttämättä ollut merkitystä, kun Skp:n politbyroon sihteeristö ryhtyi vuoden 1927 alussa mietiskelemään Santeri Mäkelän tehtävien lopettamista. Ratkaisuun painoi säästäminen ja Leningradissa olevan henkilökunnan vähentäminen.<sup>52</sup> Mutta Skp:n johto saattoi myös ajatella, että Santeri oli hoitanut saamansa työn.

Syksyllä 1923 puolueen lähtökohtana oli ollut itsenäisen talonpoikaisliikkeen ja -lehden synnyttäminen. Tämä tavoite oli viimein toteutunut vuonna 1926, kun päätettiin perustaa itsenäinen talonpoikaisspuolue ja *Talonpoikien Sanomat* alkoi ilmestyä. Lehdellä näytti lisäksi olevan kirjoittajakuntaa omasta takaa. Myös vasemmistolehtien talonpoikaissivut olivat jo jonkun aikaa täyttyneet paikallisten kirjoittajien jutuista. Myös lehtien toimittajat olivat Santeri Mäkelän artikkelien myötä kouluuntuneet itse kirjoittamaan talonpojista. Skp:n johdonkin kyky kirjoittaa talonpojista oli lisääntynyt, kun Suomessa vangittuna ollut keskuskomitean jäsen Kalle Lepola oli kesällä 1926 vaihdettu Neuvostoliittoon: Kullervo Manner sai näin rinnalleen toisen asiaa tuntevan.<sup>53</sup>

Harkitessaan vaihtoehtoja Skp:n johto puntaroi mahdollisuutta lähettää Santeri Mäkelä kotipaikkakunnalleen, jossa tämä ryhtyisi elä-



### *Santeri Mäkelä vuoden 1918 jälkeen*

mään ja toimimaan julkisesti. Skp:n politbyroo uskoi Santerin joutuvan vangituksi mutta pääsevän vähällä, ellei itse pilaisi asiaa.<sup>54</sup> Yrityksestä ei kuitenkaan tullut mitään, sillä Skp:n Suomen byroo torjui ajatuksen tylästi: “hänen täällä olostaan ei olisi mitään apua työväenliikkeelle yleensä”.<sup>55</sup> Luultavasti Santeri ei itsekään ollut kovin halukas lähtemään.

Santeri Mäkelän tulo Suomeen olisi ollut testi, miten maassa olisi suhtauduttu vanhaan työväenmieheen, joka ei ollut Suomesta poistuttuaan ollut näkyvästi tekemisissä Skp:n kanssa. Luultavasti häntä vastaan olisi nostettu valtiopetosyyte puheista eduskunnassa marraskuussa 1917, kansalaissodan aikaisista toimista, kommunistisen vaalilipun allekirjoittamisesta ja Skp:n jäsenyydestä. Mahdollisesti myös etsivän keskuspoliisin epämääräisiä - osittain virheellisiä - tietoja Santerin osallisuudesta sotilaallisiin toimiin Neuvosto-Venäjällä olisi käytetty häntä vastaan maanpetossyytteen nostamiseen. Usean vuoden vankeustuomio syytteistä varmaan olisi tullut.<sup>56</sup>

Testaamisen varaa olisi oikeastaan jäänyt vain siihen, olisiko Väinö Tannerin vähemmistöhallitus yrittänyt hankkia Mäkelälle armahdusta. Sellaisenhan sai Matti Turkia palatessaan Suomeen samana vuonna ja istuttuaan vankeustuomiotaan puolisen vuotta. Santeri ei tosin ollut sanoutunut kirjoituksissaan samalla lailla irti kommunismista ja Neuvosto-Venäjältä.<sup>57</sup>

Suomeen lähettämisen kariuduttua Santeri Mäkelää yritettiin sijoittaa Karjalaan<sup>58</sup>. Puuha ei miellyttänyt Santeria, eikä siitä tullut mitään, vaan Santeri jatkoi asumistaan Mäntysaarella kunnes vuoden 1928 kuluessa majoittui Kuivaisten Ryyppälän kylään. Siellä hän ilmeisesti eli pienen kollektiivitalouden Yhteisvoiman jäsenenä.<sup>59</sup>

Kirjoittamisesta Santeri Mäkelä ei luopunut, vaan jatkoi aluksi artikkelien kirjoittamista Suomeen. Hän aloitteli myös romaania Suomen vanhasta työväenliikkeestä.<sup>60</sup> Vähitellen hän kuitenkin siirtyi laatimaan runoja ja pieniä kertomuksia Neuvostoliitossa ilmestyviin suomenkielisiin lehtiin - jonkin verran kirjallisiin aikakauslehtiin, enemmän päivälehtiin.<sup>61</sup> Aluksi aiheina olivat omakohtaisiin kokemuksiin vivahtavat muistot tai muut jutut vanhoilta ajoilta<sup>62</sup> sekä Suomen ja Venäjän kansalaissotien vaiheet<sup>63</sup>. Vähitellen teemat kuitenkin muuttuivat ajankohtaisemmiksi - Mäkelä siirtyi kollekti-



*Tauno Saarela*

visoinnin pyörteissä toikkaroineista maaseudun eläjistä<sup>64</sup> kirjoittamaan runoja Neuvostoliiton kehityksestä<sup>65</sup>. Menneen ja nykyhetken sekoitusta ilmaisivat eri juhlapäiviksi sekä organisaatioiden ja kampanjoiden kunniaksi päivälehtiin kirjoitetut runot.<sup>66</sup>

*Eläke vai ei*

Santeri Mäkelän ja Skp:n tiet risteytyivät uudelleen helmikuussa 1937, kun Suomen vallankumoushistorian tutkijakunta (SVT) päätti ryhtyä kokoamaan maaliskuussa 1936 kuolleen Yrjö Sirolan muistoalbumia ja pyytää sitä varten kirjoituksia eri henkilöiltä. Alkuperäiselle listalle Mäkelä ei mahtunut mutta sai silti kirjeen, jossa SVT:n kirjeenvaihtoa hoitanut Erkki Nissinen kyseli myös Santerin voimia.<sup>67</sup>

Tiedusteluun vastannut Santeri totesi olevansa yövahtina kustannusyhtiö Kirjan maatilalla Petroskoin lähellä, saavansa kuukaudessa palkkaa 113 ruplaa, joka ei hänen mukaansa riittänyt ruokaan, vaatteista puhumattakaan. Hengissä Santeri sanoi pysyneensä seppämällä runoja ja muita kirjoituksia lehtiin:

“Lyijykynä on auttanut sen verran, että minua ei vielä ole tavannut Alexis Kiven kohtalo, mutta ovelle se kyllä kolkuttaa, sillä alituinen yövalvonta on kirjalliselle työlle suorastaan murhaa...”<sup>68</sup>

Yövalvonta ei kuitenkaan estänyt Santeria kirjoittamasta muistikuvia Sirolasta, josta hän oli "rustannut" pari runoa jo edelliskeväänä.<sup>69</sup> Yhteydellä Skp:n johtoon oli myös muuta merkitystä. Se poiki vireille eläkehakemusprosessin.

Eläkkeestä oli puhuttu jo syksyllä 1927 ja Mäkelää kehoitettu kirjoittamaan elämäkerta Amerikan vuosiltaan<sup>70</sup>, mutta eläkkeestä ei tullut mitään. Iästään ja työvaikeuksistaan huolimatta Santeri Mäkelä ei ollut itse hakenut mitään yhteiskunnallista tukea. Hän katsoi edelleen voitavansa työskennellä yhteiskunnan hyväksi mutta oli ilmeisesti myös sitä mieltä, että eläkkeen hankkiminen oli muiden kuin



### *Santeri Mäkelä vuoden 1918 jälkeen*

hänen itsensä asia.<sup>71</sup> Ulkomaanbyroon kannustus, lupaukset puoltavasta suosituksesta ja yhteydenotto Karjalan kirjailijaliittoon rohkaisivat Mäkelää toimiin eläkkeen hankkimiseksi.<sup>72</sup>

Lausuntoa ei kuitenkaan tullut, vaikka Mäkelä patisteli vielä toukokuun alussa ulkomaanbyroa lähettämään sellaisen ja pyysi myös Otto Ville Kuusista pistämään “minulle pari riviä suositukseksi”.<sup>73</sup> Puoltavan kannan sijasta Skp:n keskuskomitean ulkomaan byroo alkoi kesäkuun lopulla esittää kyselyjä Mäkelän suhteesta Nkp:hen sekä tämän vuonna 1923 Suomeen lähettämästä kirjeestä.<sup>74</sup>

Keväällä 1937 Neuvostoliiton elämää leimasi taistelu sisäisiä vihollisia vastaan. Puhdistukset olivat ajan sana - vuoden 1937 aikana ne laajenivat koko yhteiskuntaan ja ulkomaisiin kommunistipuolueisiin. Skp:kin oli kohteena ja myötävaikuttajana prosessissa. Kesällä 1937 monien Skp:n johtohenkilöidenkin ylle oli langennut epäilyn varjo.<sup>75</sup>

Tässä tilanteessa Santeri Mäkelän kannalta ei ollut eduksi, että suhdetta Nkp:hen ei ollut. Ennen vuotta 1923 hän oli kyllä kuulunut Vkp:hen, mutta palattuaan kesällä 1924 Suomesta ja odottaessaan uutta lähtöä sinne hän oli jättänyt jäsensuhteensa hoitamatta. Myöhemmin hänet olisi hyväksytty Nkp:hen vain uutena jäsenenä, mihin Santeri ei suostunut vaan eli puolueen ulkopuolella. Jäsenyyden puutteesta huolimatta hän katsoi toimineensa bolshevikkina ja aikoi tehdä niin edelleen.

Kyselyt närkästyttivät Santeria, joka ei muistanut - tai halunnut muistaa - kesällä 1923 kirjoittamaansa kirjettä. Skp:n johdolle lähettämässään kirjeessä hän vetosi: “Siis toivon ja pyydän, että te uskotte minua, sillä elämäni viimeisillä hetkillä en totisesti tahdo vallankumousoverien edessä valehdella.”<sup>76</sup>

Santerin vakuutteluilla tai vetoimuksilla ei ollut merkitystä - Skp:n johdosta ei tuossa vaiheessa löytynyt miestä, joka olisi rohjennut puolustaa tällaisen miehen eläkehakemusta. Arvo Tuominen kommentoi Mäkelän lähettämän kirjeen ylänurkkaan eli venäläiseen tyyliin: “Otettava edelleen selvää valehteleeko S.M. vai mitä tämä on. Tuntuu että hän suoraan valehtelee. AT. Ei vastattav.”<sup>77</sup>

Näin Neuvostoliitossa alkaneet vainot vaikeuttivat Santeri Mäkelän elämää, vaikka häntä itseään ei ilmeisesti myöhemminkään syy-



### *Tauno Saarela*

tetty neuvostohallituksen viholliseksi. Eläkeratkaisun ohella suomenkielisen julkaisu- ja opetustoiminnan kieltäminen vuoden 1937 lopussa heikensi hänen toimeentulomahdollisuuksiaan<sup>78</sup>. Venäjän kieltä taitamattomalle Mäkelälle se merkitsi pahaa iskuja ja vaikutti suoremmin hänen kohtaloonsa kuin vainot.

### *Viitteet*

<sup>1</sup> Santeri Mäkelä hyvälle lankomiehelle 27.7.1923 Pietari, f. 516, op. 2, d. 1923:13, Rossijskii tsentr hranenija i izutshenija dokumentov noveishii istorii (RTsHIDNI), Moskova.

<sup>2</sup> Tällaisen kuvan antavat esim. Suomen kansanedustajat 1907-1982. Helsinki 1982 s. 408; Markku Salomaa, Punaupseerit. Skp:n ja puna-armeijan sotilaallinen yhteistoiminta kansalaissodasta talvisotaan 1918-1940. Juva 1992 s. 123; ks. myös Leevi Norrena, Talonpoika, pohjalainen - ja punainen. Tutkimus Etelä-Pohjanmaan Järvisseudun työväenliikkeestä vuoteen 1939. Tampere 1993 s. 229.

<sup>3</sup> Santeri Mäkelä, Elämäkerrallisia tietoja SVT:lle 27.9.1928, f. 495, op. 269, d. 620 (Santeri Mäkelä); Pietarin keskuskomitea 20.8.1918, f. 516, op. 1, d. 293; Kertomus puolueen kustannustoiminnasta 31.8.1919 (Väinö Jokinen), f. 516, op. 2, d. 1919:7, RTsHIDNI.

<sup>4</sup> Kokouksista, ks. Tauno Saarela, Suomalaisen kommunismin synty 1918-1923. Tampere 1996 s. 37-47, 69-70, 118.

<sup>5</sup> Saarela s. 45, 47-53.

<sup>6</sup> Suomalaisen kommunistisen puolueen ylimääräisen konferenssin pöytäkirja. Konferenssi pidetty Pietarissa 27 p. tammik. - 5 p. helmik. 1919 s. 16, 20, f. 516, op. 2, d. 1919:6, RTsHIDNI; ks. myös Saarela s. 118; vaalilupun allekirjoittajista, Suomen Kommunistinen Puolue. Puoluekokousten, konferenssien ja Keskuskomitean plenumien päätöksiä. Ensimmäinen kokoelma. Leningrad 1935 s. 27.

<sup>7</sup> Skp:n konf. 1919 s. 15, 16, f. 516, op. 2, d. 1919:6; Jo Skp:n perustavassa kokouksessa Mäkelä kannatti Suomen tapahtumien

laajempaa tarkastelua, ks. Suomalaisen Kommunistisen Puolueen perustava kokous s. 51, f. 516, op. 1, d. 291, RTsHIDNI; ks. myös Saarela s. 68-70.

<sup>8</sup> Ks. tästä Saarela s. 60-100.

<sup>9</sup> Lähdistä, ks. Skp:n kk 13.9.1923, f. 516, op. 2, d. 1923:6; Kullervo M. Otto-veikkoselle 24.9.1923 Pietari, f. 522, op. 1, d. 123, RTsHIDNI; Jaakko Kivi, Yössä maan alla. Työväenliikkeen veteraani muistelee. Tampere 1975 s. 49, 51; paluusta, Aleksanteri Juhonp. Mäkelä Skp:n ub:lle 10.7.1937, f. 516, op. 2, d. 1937:15, RTsHIDNI; Kivi s. 68.

<sup>10</sup> Skp:n kk 13.9.1923, f. 516, op. 2, d. 1923:6; Kullervo M. Otto-veikkoselle 17. ja 24.9.1923 Pietari, f. 522, op. 1, d. 123, RTsHIDNI; erimielisyyksistä maalaisliitossa, Juhani Mylly, Maalaisliitto-keskustapuolueen historia 2. Maalaisliitto 1918-1939. Helsinki 1989 s. 290-291.

<sup>11</sup> Matti Lackman, Taistelu talonpojasta. Suomen Kommunistisen Puolueen suhde talonpoikaiskysymykseen ja talonpoikaisliikkeisiin 1918-1939. Oulu 1985 s. 57-68; Saarela s. 285-288; talonpoikais-internationaalien perustamisesta, Matti Lackman, Punaisen talonpoikaisinternationaalien synty vuonna 1923. Scripta Historica VI. Tornio 1980 s. 316, 321-330.

<sup>12</sup> Skp:n suunnitelmista, Lähimmät suuntaviivat Skp:n työlle, hyväksytty IKKIn presidiumissa 14.8.1923, f. 516, op. 2, d. 1923:8, RTsHIDNI.

<sup>13</sup> O.W.K. hv:lle (K. Manner) 14.9.1923; O.W. Kuusinen kunnan tovereille (kk) 15.10.1923, f. 516, op. 2, d. 1923:15; Pöytäkirja Skp:n kk:n laajennetusta istunnosta 24/VIII - 1/IX 1923 s. 118-120, 126-127, 134-135, d. 1923:4; ks. myös Kk (sihteeri) 2.9.1923, d. 1923:23, RTsHIDNI.

<sup>14</sup> O.W. Kuusinen kunnan tovereille 15.10.1923, f. 516, op. 2, d. 1923:15, RTsHIDNI.

<sup>15</sup> Skp:n kk (SB:lle) 2.9.1923, f. 516, op. 2, d. 1923:23, RTsHIDNI.

<sup>16</sup> Ks. tästä Saarela s. 206-209, 241, 254-261.

<sup>17</sup> Mäkelän kannoista, Skp:n konf. 1919 s. 22, muiden s. 21-23, f. 516, op. 2, d. 1919:6, RTsHIDNI; kannan muutoksesta, Pöytäkirja





*Tauno Saarela*

Skp:n kk:n laajennetusta istunnosta 24/VIII - 1/IX 1923 erit. s. 119-120 (Kuusinen), d. 1923:4; Skp:n kk:n plenumin 7.6.-15.6.1925 pöytäkirja, d. 1925:23, RTSHIDNI; ks. myös Lackman 1985 s. 64-68. Lauri Letonmäki esitti omistusoikeuden tukemista jo kesällä 1922 Skp:n laajennetun puoluejohdon kokouksessa, ks. Saarela s. 286.

<sup>18</sup> Kullervo Manner, Talonpoikaiskysymyksestä Suomessa. Stockholm 1924 erit. s. 40; ks. myös Lackman 1985 s. 71-73.

<sup>19</sup> Ks. esim. 17 (SB) ht:lle (kk) 10.9. ja 3.11.1923, f. 516, op. 2, d. 1923:23; 17 ht:lle 17.9.1923, d. 1923:30, RTSHIDNI.

<sup>20</sup> Yrityksistä, V(eikk)o (J.K. Lehtinen) hv:lle 1. ja 7.1.1924, f. 516, op. 2, d. 1924:14, RTSHIDNI; ks. myös Lackman 1985 s. 69-70; Norrena s. 229-230.

<sup>21</sup> Skp:n kk 13.9.1923, f. 516, op. 2, d. 1923:6; muotoilu lehden vastaavasta on J.H. Lumivuokon, ks. Usko (Lumivuokko) Ht K:lle 17.9.1923, d. 1923:15, RTSHIDNI.

<sup>22</sup> Yrityksistä estää pienviljelijäliittojen yhtymistä, Turpeenkääntäjä (Santeri Mäkelä), Turpeenkääntäjän mietteitä, Työväenjärjestöjen Tiedonantaja (TT) 7. ja 9.1.1924; ks. myös V(eikk)o hv:lle 7.1.1924; V-o hv rivinpäälle, ei pvm, saatu 16.1.1924, f. 516, op. 2, d. 1924:14, RTSHIDNI; liittojen yhtymisneuvotteluista, Arvo Santanen, Pienviljelijäin järjestäyty-miskysymys ja pienviljelijäjärjestöjen vakiintuminen Suomessa. Tutkimus maatalouden pienviljelijäpoliittisesta murrosvaiheesta 1930-luvun alkuun mennessä. Helsinki 1971 s. 214-224; Mäkelän muista artikkeleista, ks. Työmies, Suomen maamiehille, TT 23.11.1923; Maatyöläinen, Maalaisliiton politiikkaa, TT 26.11.1923; Talonpoika, Työmies ja talonpoika, TT 31.3.1924.

<sup>23</sup> Kullervo M. hv:lle (O.W.K.) 20.11.1924 Leningrad, f. 516, op. 2, d. 1924:14; rahanpuutteesta ja Mäkelästä oli puhuttu jo keväällä, ks. Kk ht:lle 1.5.1924 no 18, d. 1924:17, RTSHIDNI.

<sup>24</sup> 17 (SB) ht:lle (pb) 18.12.1924, no 50, f. 516, op. 2, d. 1925:34; 17 (SB) (kk:lle) 27.11.24 no 47, d. 1924:18, jossa kaivataan kirjoituksia talonpojista ja viitataan Mäkelään; tyytymättömyydestä, 17 ht:lle 17.9.1923, d. 1923:30. Samaa saattoi osoittaa myös se, että Manner kyseli jo maaliskuun lopussa, oliko Mäkelän pitäminen työs-

sä tarkoituksenmukaista, ks. K. Manner ht:lle (Risto) (Anton Järvinen) yksityisesti 28.3.1924, d. 1924:14, RTsHIDNI.

<sup>25</sup> Hän esitti itsekin, että voisi kirjoittaa artikkeleita Suomeen, Skp:n pb 15.12.1924, f. 516, op. 2, d. 1924:29. Sirolan mukaan Mäkelä oli tuohon aikaan “täynnä intoa ja harrastusta”, ks. Y.S. kt:lle 22.2.1925, d. 1925:56, RTsHIDNI.

<sup>26</sup> Käsikirjoituksista, Santeri (Mäkelä) tov. K. Mannerille 21.3.1925 Mäntysaari; ks. myös Y.S. tov. Mannerille 21.3.1925 Leningrad, f. 516, op. 2, d. 1925:49; Skp:n pb:n kertomus puolueen toiminnasta elokuusta 1925 heinäkuuhun 1926 s. 53, d. 1928:7; S. Mäkelä, Nuijasota, talvi 1925, 106-sivuinen käsikirjoitettu teksti, d. 1925:57; julkaisemissuunnitelmista, Kullervo Manner hv Otolle 20.12.1924; Aki (Kullervo Manner) ht:lle (SB) 24.12.1924 Leningrad, f. 516, op. 2, d. 1924:14; Kk (SB:lle) 22.12.1924, no 52, d. 1925:34; Y(rjö).S(irola). kt:lle 22.2.1925, d. 1925:56; Yrjö Sirola pb:lle 30.4.1925 Leningrad, d. 1925:57, RTsHIDNI.

<sup>27</sup> Santeri Mäkelä, Jumalat ja jumalien palvelus. Leningrad 1925; Kumouksen kuohuista. Runoja. S. Mäkelä, H. Laukkanen, W. Wikman. Leningrad 1925.

<sup>28</sup> Talonpoika tienhaarassa. Eräitä poliittisia ajatuksia. Paperille pannut Talonpoika. Viipuri 1925.

<sup>29</sup> Talonpoika, Nuijamiehet. Talonpojille luettavaksi, TT 14.10.1925, Pohjan Voima (PV) 29. ja 30.12.1925 pk, 31.12.1925, 6., 9., 10., 12. ja 14.1.1926. Lehden vaihtuminen saattoi liittyä siihen, että Työväenjärjestöjen Tiedonantaja lakkautettiin kolmeksi kuukaudeksi 12.12.1925 alkaen.

<sup>30</sup> Vertailu ei ole mahdollista, sillä en ole löytänyt Kirjoituksia Pohjanmaan talonpojille tai Kapinoiva talonpoika -kirjasten käsikirjoituksia.

<sup>31</sup> Santeri Mäkelä saattoi kirjoittaa myös muista aiheista, esimerkiksi joulukuussa 1925 hän kertoi “kyhänneensä” pari jouluartikkelia, ks. Santeri Mäkelä toverille (K. Manner) 5.12.1925, f. 516, op. 2, d. 1925:46, RTsHIDNI; artikkeleista, ks. Talonpoika, Taaskin tänä jouluna. Talonpojan ajatuksia, PV 20.12.1925 pk, Työn Ääni (TÄ) 23.12.1925. Mäkelä käytti vuosina 1924-26 myös nimerkkiä Turpeenkäntäjä, mutta saattoi olla myös Maatyöläinen,



*Tauno Saarela*

Pienviljelijä, Jyvä, jne.

<sup>32</sup> Talonpoika, Talonpojan ajatuksia, PV 23., 24., 25. ja 27.1., 4., 6., 7., 11., 18., 21., 26. ja 28.2., 1. ja 3.3., 12.5., 4., 28. ja 30.6., 12., 14., 15., 16., 17., 21., 22., 25., 26. ja 29.7., 5.8., 22. ja 23.10., 12., 14., 17., 18., 22. ja 29.11., 15., 19. ja 20.12.1925.

<sup>33</sup> Skp:n pb 31.8.1925, f. 516, op. 2, d. 1925:53, RTsHIDNI.

<sup>34</sup> Ks. esim. Talonpoika tienhaarassa s. 4-8; Talonpoika, Herrat ja talonpojat, TT 5.9.1924; Talonpoika, Palkkatyöläisten ja pienviljelijäin liitto, PV 13. ja 14.1.1925; Talonpoika, Talonpojan ajatuksia, PV 23., 24., 25. ja 27.1., 4., 6., 7., ja 12.2.1925 pk; Talonpoika, Minne talonpojan katse, TT 18.10.1926 pk. Samasta Mäkelä oli kirjoittanut jo ennen kansalaissotaa, ks. Norrena s. 202-205.

<sup>35</sup> Talonpoika tienhaarassa s. 8-16, 44-45; Talonpoika, Talonpoikain puolue, TT 12.9.1924; Talonpoika, Maalaisliiton "säästäväisyys"-politiikkaa, PV 20.5.1926 ja TÄ 26.5. pk ja 28.5.1926; Talonpoika, Maalaisliitto kaksikymmenvuotias, TÄ 30.6.1926, PV 3.7.1926 pk.

<sup>36</sup> Ks. esim. Talonpoika, Talonpoikaisto ja nykyiset keskusta-alueet, TT 21. ja 24.7.1925 pk; Talonpoika, Talonpojan ajatuksia, PV 26.7.1925 pk; Talonpoika, "Talonpojat" hovipuolueena, TT 21.9.1925 pk, PV 26.9.1925; Talonpoika, Talonpojan muistelmia menneeltä vuodelta, PV 27.2.1926; Talonpoika, Heräävä talonpoika, TÄ 17.5. ja PV 22.5.1926 pk.

<sup>37</sup> Talonpoika tienhaarassa s. 23-26, 33-35; Talonpoika, Maanpuolustuskyseminen ja talonpoika, TT 27. ja 28.10., 3., 9., 18. ja 20.11.1925 pk; Talonpoika, PV 20.5. ja TÄ 26.5. pk ja 28.5.1926; Talonpoika, Isänmaa, TT 1.6.1927 pk.

<sup>38</sup> Talonpojan ajatuksia, TT 28.8.1924; Talonpoika, Pienviljelijät taloudellisina ja poliittisina tekijöinä, TT 1.12.1925; Talonpoika, Maatyöväen ja pienviljelijäin yhteenkuuluvaisuus, TÄ 16.11.1925;

<sup>39</sup> Ks. esim. Talonpoika, Maatyöväen ja pienviljelijäin yhteenkuuluvaisuus, TÄ 16.11.1925; Turpeenkääntäjä, "Vapaa talonpoika" ja kesäsesonki, TÄ 23. ja PV 27.6.1926 pk; Talonpoika, TT 18.10.1926 pk.

<sup>40</sup> S. Mäkelä, Nuijasota, talvi 1925, erityisesti sen 21.2. allekirjoitettu johdanto, f. 516, op. 2, d. 1925:57, RTsHIDNI; Talonpoika, TT



*Santeri Mäkelä vuoden 1918 jälkeen*

14.10.1925; muistomerkistä ja juhlasta, Aulis J. Alanen, Ilmajoki vuoden 1809 jälkeen. Tiennäyttäjänä maamiesseura-aikana. Vaasa 1953 s. 752-754.

<sup>41</sup> S.M.P., Jaakko Ilkan kirous, TT 9.7.1924. Runo ilmestyi myöhemmin myös kokoelmassa Kumouksen kuohuista. Runoja. S. Mäkelä, H. Laukkanen, W. Wikman. Leningrad 1925.

<sup>42</sup> Em. Nuijasota-käsikirjoitus; Talonpoika, TT 14.10.1925, PV 29.12.1925; ks. myös Talonpoika, Porvarien uusi evankeliumi, TT 28.9.1925 pk; Talonpoika, Talonpojan muistelmia menneeltä vuodelta, PV 14.2.1926.

<sup>43</sup> Skp:n kk:n laajennettu istunto 1923 s. 52, f. 516, op. 2, d. 1923:4, RTsHIDNI. Sirola pani jopa Mäkelän kirjoittamaan tekstin uudelleen, koska näki siinä liikaa "pikkuporvarillisia mietelmiä ja sovinnaisuuksia". Lopputuloksessa saattoi silti olla hänen mielestään teoreettisesti tarkistamisen varaa, ks. Y.S. kt:lle (K. Manner) 22.2.1925, f. 516, op. 2, d. 1925:56; Yrjö Sirola pb:lle 30.4.1925 Leningrad, d. 1925:57, RTsHIDNI.

<sup>44</sup> Pouttu, Pouttu, PV 23.6.1925 pk; Pouttu, Silloin kuin talonpojat nousivat herroja vastaan nuijilla ja viikatteilla, TÄ 3.7.1925; Pouttu, Silloin kun sorretun talonpojan nuija nousi iskuun, PV 3.7.1925; ks. myös Talonpojanpoika, Nuijamiesten velvoittava muisto, TÄ 3.7.1925 pk; Santavuorelainen, Nuijamiehistä, TÄ 3.7.1925; Herra ja talonpoika, PV 4.7.1926; nuijasota-kirjoituksista, ks. myös Matti Lackman, Nuijasota kommunistien propagandassa ja symboliikassa maailmansotien välisenä aikana. Scripta Historica VIII. Oulu 1983.

<sup>45</sup> Saarela s. 505.

<sup>46</sup> Skp:n pb:n kertomus puolueen toiminnasta elokuusta 1925 heinäkuuhun 1926 s. 57, f. 516, op. 2, d. 1928:7; Suomen kommunistisen puolueen V:n puoluekokouksen pöytäkirja s. 19, d. 1925:3; Skp:n kk:n plenumin 7.6.-15.6.1925 pöytäkirja s. 1, 57-62, d. 1925:23; Skp:n kk:n laajennettu plenum 1926 s. 1, 163-170, d. 1926:7; Skp:n kk:n laajennetun plenumin pöytäkirja. Kokous pidetty kesällä v. 1927 s. 1, 82-89, d. 1927:2. Toisarvoisuus näkyi myös palkkauksessa: Santerille maksettiin vuonna 1925 palkkiota 60 ruplaa kuukaudessa, kun keskuskomitea maksoi politbyroon jäsenille 192 ruplaa ja jopa palveluksessaan oleville konekirjoittajille 90 rup-



*Tauno Saarela*

laa ja kääntäjille 150 ruplaa kuukaudessa. Kesällä 1926 Santeri ilmeisesti arvostettiin konekirjoittajien tasolle, kun hänen palkkionsa nousi 90 ruplaan, ks. Skp:n pb 14.2. ja 31.8.1925, d. 1925:53; Skp:n kk:n pb:n sihteeristö 6.11.1925 ja 13.6.1926, d. 1925:57a, RTsHIDNI.

<sup>47</sup> Tehtävän alkaessa Manner korosti, että Mäkelän talonpoikaisvaistolle pitäisi antaa liikkumisvaraa, ks. Kullervo M. hv:lle (O.W.K.) 20.11.1924 Leningrad, d. f. 516, op. 2, 1924:14; käsikirjoitusten tarkastamisesta, Santeri Mäkelä tov. K. Mannerille 12.7.-25 Leningrad, d. 1925:46; ohjeista, esim. Skp:n kk:n pb 8.5.1926, d. 1926:26; lehtien lukemisesta, esim. Toiska tov. Vastenille 3.4.1926 Moskova, d. 1926:17, RTsHIDNI.

<sup>48</sup> Ks. esim. Talonpoika, TT 21.9.1925 pk; Talonpoika, Pienviljelijät poliittisina ja taloudellisina tekijöinä, PV 22. ja 23.10.1925 pk; Talonpoika, Talonpojan muistelmia menneeltä vuodelta, PV 3., 6., 14. ja 27.2.1926; Turpeenkääntäjä, TÄ 23.6.1926 pk, PV 27.6.1926 pk; ks. myös, miten Kalle Lepola vuonna 1934 kirjoittamassaan artikkelissa arveli, että Mäkelän kirjoitukset repivät ja hävittivät vanhaa ja innostivat joukkoja taisteluun sitä vastaan, Kalle Lepola, Kynätyösaralla, puhujalavalla ja -apajalla, Kevätvyöry 1934; Skp:n ja vanhan työväenliikkeen puheen eroista, ks. Saarela s. 282-283; Santeri Mäkelän tyylistä aiemmin, ks. Norrena s. 200-201, 206-209.

<sup>49</sup> Varsinkin oululainen Pohjan Voima kaipasi niitä, ks. Pohjan Voima. Työläisten ja talonpoikien suhde siihen ja päinvastoin, ei pvm, saatu 31.5.26, d. 1926:23, RTsHIDNI.

<sup>50</sup> Santeri Mäkelä toverille (K. Manner) 5.12.1925, f. 516, op. 2, d. 1925:46, RTsHIDNI.

<sup>51</sup> Työn Ääni 1925-26.

<sup>52</sup> Skp:n kk:n pb:n sihteeristö 10.1.1927, f. 516, op. 2, d. 1925:57a, RTsHIDNI.

<sup>53</sup> Puolueesta ja lehdestä, Lackman 1985 s. 114-130; Lepolan vaihdosta, hmp 809 (Kalle Lepola), EKV, VA; Skp:n kk:n pb 25.6.1926, f. 516, op. 2, d. 1926:26; Lepolan tulosta politbyroon töihin, Skp:n pb 17.8.1926, d. 1926:26; K(ullervo) ja H(anna) rt Kallelle 19.8.1926 Moskova, d. 1926:20, RTsHIDNI.

<sup>54</sup> Skp:n kk:n pb 16.2.1927, f. 516, op. 2, d. 1925:57a; Pb ht:lle



*Santeri Mäkelä vuoden 1918 jälkeen*

(SB) 5.3.1927, d. 1927:19, RTsHIDNI. Skp:n johto saattoi ajatella samaa jo keväällä 1924, ks. Kk ht:lle (SB) 1.5.1924 no 18, d. 1924:17, jossa Suomessa olevia kehoitetaan harkitsemaan Mäkelän tulevaisuutta ja vihjataan, ettei Neuvosto-Venäjällä ole töitä.

<sup>55</sup> 17 (SB) ht:lle (pb) 16.3.1927, f. 516, op. 2, d. 1927:19, RTsHIDNI.

<sup>56</sup> Asiaa on arvioitu sen pohjalta, miten tuohon aikaan suhtauduttiin työväenliikkeen henkilöiden syytteseen panemiseen, ks. Lars Björne, "... syihin ja lakiin eikä mielivaltaan ..." Tutkimus Turun hovi oikeuden poliittisista oikeudenkäynneistä vuosina 1918-1939. Vammala 1977 s. 28-34, 58-68, 164-168, 294-296; Mäkelän toimista 1917-18, Norrena s. 212-214, 224-228; EK:n virheellisistä tiedoista, akp 1015/21 ja akp 2/22, hmp 969, EKV, Kansallisarkisto (VA).

<sup>57</sup> Turkiasta, Hannu Soikkanen, Matti Turkia. Kirjassa Tiennäyttäjät 2. Suomen työväenliikkeen merkkimiehiä Ursinista Tanneeriin. Toimittanut Hannu Soikkanen. Rauma 1967 s. 408; hmp 636 (Matti Turkia), EKV, VA; -a, Ent. puoluesihteerin Matti Turkian seikkailut Venäjällä, SS 3.8.1922.

<sup>58</sup> Y(rjö).S(irola) tov. K. Mannerille 30.1. ja 10.10.1927 Leningrad, f. 516, op. 2, d. 1927:14; Skp:n pb:n sihteeristö 19.4.1927, d. 1927:22, RTsHIDNI.

<sup>59</sup> Haluttomuudesta muuttaa Karjalaan, Y.S. tov. K. Mannerille 30.1.1927 Lgrad, f. 516, op. 2, d. 1927:14; "saarella" asumisesta, Santeri Mäkelä Skp:n rosbyroolle 4.6.1927, d. 1927:25; Santeri Mäkelä, Elämäkerrallisia tietoja SVT:lle, joka on allekirjoitettu Kuivaisten Ryyppälän kylässä 27.9.1928, f. 495, op. 269, d. 620, RTsHIDNI; ks. myös Akp 3/1929, hmp 969 (Santeri Mäkelä), EKV, VA; Haaste tov. Santeri Mäkelälle, Vapaus 27.2.1930; Lepola 1934.

<sup>60</sup> Santeri Mäkelä ei aluksi uskonut erottamistaan, ks. Y.S(irola) tov. K. Mannerille 3.3.1927, f. 516, op. 2, d. 1927:14; artikkeleista, ks. esim. Sassa (Aleksander Vasten) hyvä toveri Mannerille 12.5.1927 ja 15.6.1927 Leningrad, d. 1927:21; Surkka (Aleksander Vasten) ht Mannerille 20.7.1927, d. 1927:25; ks. myös Uutisraivaaja, Maatalouspoliittisia suuntaviivoja I-V; Kyntäjä, Herra ja talonpoika I-III, d. 1927:13, jossa on Suomeen lähetettyjä lehtikirjoi-



*Tauno Saarela*

tuksia, edelliset jäljennetty 15.2.1927, jälkimmäiset 13.11. 1927; Santeri Mäkelä, Muuan kuntakokous kansalaissodan aattona, PV 4.2.1928; romaanin kirjoittamisesta, Y.S. tov. K. Mannerille 30.1.1927 Lgrad, d. 1927:14, RTsHIDNI.

<sup>61</sup> Väite perustuu suomenkielisten aikakauslehtien Punainen valistustyö (1926-27), Soihtu (1928-1930), Punakantele (1929-1931), Rintama (1932-1936, Punavartio (1932-1935) sekä vuosijulkaisujen Kevätvyöry (1929-1935) ja Ahjo (1933-1934) Suomesta löytyvien numeroiden läpikäymiseen. Santeri Mäkelän juttuja on ennen muuta Soihdussa ja Kevätvyöryssä. 1930 hän kuului Soihdun toimituskollegioon. Samana vuonna hän oli myös yhden kirjan toimittajana, ks. Otto Kalvitsa, Jäämerilentäjän päiväkirjasta. Tekijän jälkeensä jättämien kirjoitusten ja muistiinpanojen mukaan kokoilleet Santeri Mäkelä ja Ragnar Rusko. Leningrad 1930. 1927 Leningradissa ilmestyi Mäkelän näytelmä Mies on vaimon pää.

<sup>62</sup> Ks. esim. Santeri Mäkelä, Mustalan Heikki ja vallesmanni, Kevätvyöry 1929; Santeri Mäkelä, Vuorten laulu, Soihtu 2/1929; Santeri Mäkelä, Murheellinen päivä, Kevätvyöry 1931; Santeri Mäkelä, Andrei-ukko ja semstvpäällikkö, Kevätvyöry 1932; Santeri Mäkelä, Muistelmia vanhan partisaanin elämästä, Kevätvyöry 1935, jossa kerrotaan Heikki Jalosesta.

<sup>63</sup> Ks. esim. Santeri Mäkelä, Suomen luokkasodan muisto, Soihtu 1/1928; Santeri Mäkelä, Rengo - sotamies, Kevätvyöry 1934; Santeri Mäkelä, Punakaartilainen, Vapaus 27.1.1934.

<sup>64</sup> Ks. esim. Santeri Mäkelä, Talonpoika sosialismia rakentamassa, Kevätvyöry 1930; Santeri Mäkelä, Poliitiikkaa, Kevätvyöry 1933.

<sup>65</sup> Ks. esim. S. Mäkelä, Neuvostomaan nuoriso juhlii, Rintama 16/1933; Santeri Mäkelä, Uusi elämä - uusi ihminen, Rintama 17/1933.

<sup>66</sup> Ks. esim. Rajaseutu valveille!, Vapaus 28.11.1931, joka oli Lännän vähemmistökansallisuuksien yliopiston 10-vuotisruno; Pariisin kommuuni, Kevätvyöry 1933; Maa haastaa, Vapaus 6.11.1933, joka oli kirjoitettu lokakuun vallankumouksen vuosipäiväksi; Katselmus. Toukokuun 1p. v. 1935, Vapaus 1.5.1935; S. Mäkelä, Mallisäännöt, Punainen Karjala 9.4.1935 (kollektiivien mallisäännöistä);

*Santeri Mäkelä vuoden 1918 jälkeen*

Santeri Mäkelä, Kivet puhuvat. Elokuun kommunaarien 15-vuotis-  
muistolle, Punainen Karjala ja Nuori Kaarti 30.8.1935; S. Mäkelä,  
Stahanovilaiset, Vapaus 11.1.1936; S. Mäkelä, Veljeshauta, Vapa-  
us 30.8.1936.

<sup>67</sup> Yrjö Sirolan muistoalbumia valmistava komitea 7.2.1937, f.  
516, op. 2, d. 1937:18. Komiteaan kuuluivat Jukka Lehtosaari, Arvo  
Tuominen, Edvard Gylling, Ville Ojanen, Hager eli Lauri Gustafs-  
son ja Erkki Nissinen; E(rkki).N(issinen) tov. Santeri Mäkelälle  
27.2.1937 Moskova, d. 1937:15, RTsHIDNI.

<sup>68</sup> S.Mäkelä tov. E. Nissiselle, ei pvm., merkintä maaliskuun  
alkup. 1937. Santeri esitti aineellisen hätänsä ja vanhenemisensa  
vieläkin selvemmin O.V. Kuusiselle lähettämässään kirjeessä, ks.  
S. Mäkelä kt O.V. Kuusiselle 12.5.1937 Petroskoi, f. 516, op. 2, d.  
1937:15, RTsHIDNI.

<sup>69</sup> Santeri Mäkelä, Silmänräpäyksiä Yrjö Sirolasta; aiemmista  
kirjoituksista, ks. Santeri Mäkelä tov. J. Lehtosaarelle 3.3.1937  
Petroskoi; Tatu Väätäinen tov. Lehtosaarella 27.2.1937, f. 516, op.  
2, d. 1937:18, RTsHIDNI.

<sup>70</sup> Ks. Y.S(irola). tov. K. Mannerille 10.10.1937 Leningrad, f.  
516, op. 2, d. 1927:14; J.K.L(ehtinen) toveri A. Vastenille  
26.10.1927, d. 1927:25, RTsHIDNI.

<sup>71</sup> Ks. erit. S. Mäkelä tov. E. Nissiselle, ei pvm., f. 516, op. 2, d.  
1937:15, RTsHIDNI.

<sup>72</sup> S. Mäkelä Skp:n ub:lle 9.5.1937 Petroskoi; Skp:n ub:n toimista,  
E. (Erkki Nissinen) tov. Santeri Mäkelälle 13.3.1937 Moskova;  
A.Tuominen tov. Jalmari Virtaselle 13.3.1937, f. 516, op. 2, d.  
1937:15, RTsHIDNI.

<sup>73</sup> S. Mäkelä Skp:n UB:lle 9.5.1937 Petroskoi; S. Mäkelä kt O.V.  
Kuusiselle 12.5.1937; Mäkelä lähetti kirjeen Kuusiselle Tuomisen  
kautta, ks. S. Mäkelä tov. Arvo Tuomiselle 12.5.1937, f. 516, op. 2,  
d. 1937:15, RTsHIDNI.

<sup>74</sup> J. Lehtosaari tov. Santeri Mäkelälle 27.6.1937 Moskova; ks.  
myös A.Tuominen tov. Jalmari Virtaselle 27.6.1937 Moskova, jos-  
sa ilmoitetaan kyselyistä, f. 516, op. 2, d. 1937:15, RTsHIDNI.

<sup>75</sup> Puhdistuksista, ks. Robert C. Tucker, Stalin in power.  
Revolution from above 1928-1941. London 1990 s. 366-478; Kevin





*Tauno Saarela*

McDermott and Jeremy Agnew, *The Comintern. A History of International Communism from Stalin to Lenin*. Hong Kong 1996 s. 145-156; suomalaisista, Kimmo Rentola, *Kenen joukoissa seisot? Suomalainen kommunismi ja sota 1937-1945*. Juva 1994 s. 24-49.

<sup>76</sup> Aleksanteri Juhonp. Mäkelä Skp:n ub:lle 10.7.1937 Petroskoi, f. 516, op. 2, d. 1937:15, RTsHIDNI.

<sup>77</sup> Aleksanteri Juhonp. Mäkelä Skp:n UB:lle 10.7.1937 Petroskoi, f. 516, op. 2, d. 1937:15, RTsHIDNI. UB sanoutui irti myös muiden eläkeasioista. Esim. Eero Haapalaiselle sanottiin suoraan, että eläkeasiassakin annettu lausunto oli tärkeä poliittinen asiakirja, jonka saattoi antaa vain puolueen jäsenille, M. Stein (Hannes Mäkinen) Eero Haapalaiselle 4.9.1937 Moskova, f. 516, op. 2, d. 1937:15, RTsHIDNI.

<sup>78</sup> Rentola s. 50.